

УДК 338.43:334.722

Самойлик Ю.В.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки підприємства
Полтавської державної аграрної академії

ГОСПОДАРСТВА НАСЕЛЕННЯ У РИНКОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ: РОЛЬ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

HOUSEHOLDS IN THE MARKET ENVIRONMENT: THE ROLE AND PROSPECTS FOR DEVELOPMENT

АНОТАЦІЯ

Узагальнено концептуальні підходи щодо визначення сутності, значення та ролі господарств населення у виробництві сільськогосподарської продукції у різні історичні періоди. Набули подальшого розвитку підходи щодо вирішення наукової проблеми трансформації господарств населення у підприємницькі структури. Узагальнено проблеми, що супроводжують розвиток господарств населення та їх становлення як суб'єктів аграрного ринку. Удосконалено підходи щодо побудови моделі механізму функціонування господарств населення у ринковому середовищі.

Ключові слова: господарства населення, функції господарств населення, ринкове середовище, суб'єкт підприємництва, проблеми розвитку господарств населення, модель механізму функціонування господарств населення.

АННОТАЦИЯ

Обобщены концептуальные подходы к определению сущности, значения и роли хозяйств населения в производстве сельскохозяйственной продукции в различные исторические периоды. Получили дальнейшее развитие подходы к решению научной проблемы трансформации хозяйств населения в предпринимательские структуры. Обобщены проблемы, сопровождающие развитие хозяйств населения и их становления в качестве субъектов аграрного рынка. Усовершенствованы подходы к построению модели механизма функционирования хозяйств населения в рыночной среде.

Ключевые слова: хозяйства населения, функции хозяйств населения, рыночная среда, субъект предпринимательства, проблемы развития хозяйств населения, модель механизма функционирования хозяйств населения.

ANNOTATION

The article summarizes the conceptual approaches to defining the essence, importance, and role of households in agricultural production in different historical periods. Approaches to solving scientific problems of transformation households in business structures are further developed. The problems that accompany the development of households and their formation as subjects of agrarian market are summarized. The approaches to the construction of a model of the functioning of households in the market environment are developed.

Keywords: private households, households' functions, market environment, business entity, problems of households, model of the functioning of households.

Постановка проблеми. У процесі аграрного виробництва важливу роль відіграє діяльність господарств населення – домогосподарств, які задіяні в сільському господарстві, виготовляючи продукцію цієї сфери для задоволення власних потреб та подальшого продажу. У ринковій економіці господарства населення як потужний суб'єкт ринку не розглядаються, оскільки їх діяльність здебільшого має хаотичний характер без ефективних механізмів

формування конкурентоспроможності та підвищення ефективності. Водночас в умовах різних трансформаційних та перехідних періодів, які супроводжували розвиток національного аграрного сектору, саме домогосподарства, зайняті в сільському господарстві, показали свою життєздатність, гнучкість, адаптивність до екзогенних стримуючих чинників та змін зовнішнього середовища.

З огляду на зростання ролі господарств населення на аграрному ринку з одного боку, та посилення конкурентного тиску на них зі сторони сільськогосподарських підприємств, зокрема агрохолдингів, насамперед за рахунок ефекту масштабу виробництва, з іншого боку, виникає необхідність виявлення перспектив розвитку господарств населення на аграрному ринку. Тому проведення дослідження в цьому напрямі є своєчасним та актуальним.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання розвитку, значення господарств населення та їх ролі в ринковій економіці постійно привертають увагу науковців. Перші ґрунтовні праці, у яких розглядаються проблеми функціонування господарств населення, належать Л.І. Абалкіну, І.М. Беккеру, Б.Н. Кніповичу, С.О. Маслоу, В.Б. Островському, В.Б. Самсонову, М.І. Туган-Барановському, О.В. Чайанову.

З початком трансформаційних процесів в Україні роль і місце господарств населення різко змінилася. У зв'язку з деколективізацією в аграрному секторі економіки частка продукції, виготовленої господарствами населення для реалізації на ринку, суттєво зросла в розрізі всіх підгалузей сільського господарства. Тому питання розвитку цих форм господарювання почали привертати увагу науковців з новим інтересом. Серед сучасних досліджень проблем функціонування господарств населення на увагу заслуговують праці таких науковців, як: В.Я. Амбросов, В.Г. Андрійчук, Г.О. Андрусенко, В.І. Благодатний, Т.В. Беркута, О.А. Біттер, П.І. Гайдучський, М.В. Гладій, Ю.Е. Губені, О.Д. Гудзинський, А.С. Даниленко, Б.М. Данилишин, Л.В. Забуранна, М.М. Ільчук, М.В. Калінчик, Т.Р. Козак, М.Ю. Куліш, Л.А. Кушнір, І.І. Лукінов, П.М. Макаренко, М.Й. Малік, В.Я. Месель-

Веселяк, В.В. Попович, І.В. Прокопа, К.В. Прокішишак, Л.В. Романова, П.Т. Саблук, В.Д. Савченко, В.Ф. Семенов, І.Ю. Сіваченко, Р.А. Слав'юк, М.М. Федоров, І.І. Червен, М.І. Шаповал, Ф.К. Шакіров, О.Г. Шпикуляк, В.В. Юрчишин та ін.

Проте, не дивлячись на значну кількість наукових праць та підвищений інтерес науковців до функцій господарств населення у ринковому середовищі їх роль, місце та значення викликають значні дискусії серед дослідників. Не вирішеними залишаються проблеми трансформації господарств населення у підприємницькі структури в ринковому середовищі, що ще раз підкреслює актуальність проведення дослідження.

Постановка завдання. Метою дослідження є узагальнення концептуальних підходів щодо визначення ролі та місця господарств населення в ринковому середовищі в історичній ретроспективі. А також розвиток наукових підходів щодо вирішення проблем трансформації господарств населення у суб'єкти ринку та побудова моделі механізму функціонування господарств населення у ринковому середовищі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Господарства населення у всі періоди свого існування займали особливе місце у ринковому середовищі. В. Островський, В.Б. Самсонов, І.М. Беккер, розглядаючи відмінності домашніх господарств від особистих підсобних господарств, зазначають, що останні є формою виробництва продуктів і доходу, відтворення особистої власності [7, с. 13]. Як бачимо, ставився акцент на тому, що особисті підсобні господарства належать до особистої власності громадян. Основним дискусійним моментом в наукових працях виступають питання конкурентоспроможності особистих господарств населення, особливо порівняно з великими формами господарювання. Виступаючи на підтримку дрібного сільськогосподарського виробництва, М.І. Туган-Барановський зазначав, що «головною підвалиною стійкості дрібного сільського господарства є не економічні переваги його над великим господарством, а та поважна обставина, що господарство провадиться як капіталістичне підприємство заради прибутку і ренти, а дрібне – для забезпечення існування самого виробника. Селянин не кидає вести господарство навіть тоді, коли воно не дає йому нічого, крім пересічної заробітної платні. Через це дрібне сільське господарство може існувати й розвиватись при значно меншому доході, ніж крупне капіталістичне» [12, с. 57]. Саме стійкість особистих господарств населення до негативних змін зовнішнього середовища, їх гнучкість та адаптивність, першочергова орієнтованість на задоволення власних потреб, а потім вже на отримання прибутку робить їх невід'ємними суб'єктами аграрного ринку.

Спосіб, масштаб виробництва, напрями розподілу продукції, механізм використання засобів і предметів праці робить особисті госпо-

дарства населення досить диференційованими. Перші праці, у яких здійснено їх класифікацію, належать О.В. Чаянову, Б.Н. Кніповичу, С.О. Маслоу, які розподіляли особисті господарства залежно від характеру виробництва і використання продукції [5; 13]. В.Б. Островський, В.Б. Самсонов, І.М. Беккер класифікували особисті підсобні господарства за рівнем товарності, об'єднуючи їх у три групи: підсобні, багатогалузеві споживчі господарства, власники яких споживають всю вироблену продукцію; споживчо-товарні господарства, які реалізують надлишки продукції на ринку чи заготівельним організаціям; товарні, монокультурні, спеціалізовані ринкової господарства [7, с. 19]. В інших наукових дослідженнях [4] пропонують таку класифікацію особистих підсобних господарств: багатогалузеве споживче господарство, орієнтоване на забезпечення внутрішніх споживчих потреб домогосподарства; товарно-споживче господарство – більшу частину виробленої продукції спрямовує на внутрішнє споживання, надлишки реалізовує на ринку; товарне – моногалузеве спеціалізоване ринкове господарство [4, с. 5].

Отже, частину особистих господарств, які активно реалізують сільськогосподарську продукцію, можна зарахувати до суб'єктів ринку, які впливають на формування конкурентного середовища. А інші господарства, які виготовляють таку продукцію і повністю її споживають, не є ринковими агентами, але при цьому вони створюють особливий сегмент споживачів аграрного ринку, які лише в обмежених обсягах купують продукцію, виготовлену сільськогосподарськими підприємствами.

Вивчення історичного досвіду функціонування господарств населення свідчить, що великий поштовх розвитку селянських господарств дала столичинська аграрна реформа початку ХХ ст. Вона стимулювала створення хуторських господарств за рахунок общини, яка на той час була основною формою господарювання і фактично закріпачувала селян. За прийнятим у листопаді 1906 р. законом селяни отримали право на вільний вихід з общини зі зміцненням власності окремих домогосподарств. Саме з цього часу було узаконено функціонування сімейних селянських господарств. Селяни отримували у власність общинну землю без викупних платежів. Крім цього, їм виділялися вільні державні землі, зокрема на необжитих територіях. Під мінімальні відсотки селянський банк надавав кредити для придбання селянами земельних ділянок у поміщиків. Частину відсотків сплачувала держава. Кредити надавалися довготермінові з терміном погашення 55,5 року. Так була створена правова база для прискороного розвитку селянських господарств. Типовим їх розміром стало 14–15 десятин землі (середняцьке господарство) [10, с. 493–494].

Важливим етапом у визначенні статусу господарств населення було прийняття Закону

України «Про особисте селянське господарство» у 2003 р., у ст. 1 якого зазначається, що особисте селянське господарство – це господарська діяльність, яка проводиться без створення юридичної особи фізичною особою індивідуально або особами, які перебувають у сімейних або родинних відносинах і спільно проживають, з метою задоволення особистих потреб шляхом виробництва, переробки і споживання сільськогосподарської продукції, реалізації її надлишків та надання послуг з використанням майна особистого селянського господарства, зокрема й у сфері сільського зеленого туризму [3]. Згідно із зазначеним законом діяльність господарств населення не належала до підприємницької. Проте значна кількість науковців вважає господарства населення підприємницькими структурами. Зокрема, колектив науковців [1] пропонує до підприємницькими вважати ті особисті селянські господарства, розмір сільськогосподарських угідь яких перевищує норму 2 га за рахунок приєднання земельних часток (паїв) членів господарства. При цьому трудовою зайнятістю вважатимеся період, коли на громадянина – члена господарства припадає доходу більше за прожитковий мінімум [1, с. 433]. Доцільність розуміти господарства населення як підприємницькі форми також розглядається у працях М.В. Дубініна, П.Т. Саблука, В.Я. Амбросова, Г.Є. Мазнева, які зазначають, що особисті селянські господарства можна розглядати як особливу форму підприємницької діяльності... як фермерські господарства споживчого типу, у яких праця селянина в умовах кризового стану економіки спрямована переважно на те, щоб вижити, а не «робити бізнес» [2, с. 161].

Варто звернути увагу на тези Т.І. Яворської та І.Б. Франчука щодо потенціалу господарств населення як суб'єктів підприємництва: особисті селянські господарства, або ж господарства приватного сектору на сьогодні володіють багатьма господарськими характеристиками, що відображають їхній потенціал як товаровиробників і підприємців. По-перше, ділянки, які використовуються особистими селянськими господарствами, перевищують встановлену Земельним кодексом України граничну для сільських присадибних ділянок площу (0,25 га). По-друге, наприклад, у 2012 р. 46,1% цих господарств розширили своє землекористування понад граничну норму особистих селянських господарств, визначену Земельним кодексом України (2 га). По-третє, можливості зазначеного розширення площ супроводжуються певними ознаками капіталізації, представленими тенденцією до розширення власної технічної бази та використання сторонньої робочої сили [14, с. 48].

На думку В.А. Пехова, підприємництво в аграрній сфері – складне та багатогранне явище, яке набуває різних форм. Ця різноманітність дозволяє конкретній особі на конкрет-

ній території організувати підприємницьку діяльність так, щоб найкраще використовувати ресурсну базу та отримувати максимальну вигоду [8, с. 35].

Розглядаючи перспективи розвитку підприємництва у селі у формі господарств населення, доцільно звернути увагу на ряд проблем, що гальмують розвиток бізнес-середовища. Серед них виділяють В.М. Русан, О.В. Собкевич, А.Д. Юрченко виділяють: низьку ефективність сільськогосподарського виробництва в Україні, порівняно з іншими країнами світу; загострення продовольчої проблеми через незбалансоване споживання продуктів харчування населенням, низький рівень споживання продуктів тваринного походження та імпортозалежність в окремих групах продовольства, передусім у риби і рибопродуктах, плодах, ягодах та винограду; зниження рівня зайнятості на селі та відсутність якісних робочих місць; відставання доходів сільського населення від доходів міських жителів та зростання трудової міграції; зменшення чисельності сільського населення; погіршення соціальної інфраструктури у селі; виснаження ґрунтів, погіршенні екології агротериторій [11, с. 21–23].

В умовах деструктивних процесів у селі, а також у зв'язку зі зростанням ролі великих підприємств та їх об'єднань, які обмежують конкуренцію та розвиток соціально-економічної інфраструктури у селі, господарства населення відіграють важливу роль і як суб'єкти ринку та підприємницької діяльності, і як соціальні інститути. Ще на початку ХХ ст. С.О. Маслов зазначав, що «головним фундаментом дрібного виробництва є не його технічні переваги над крупним, а сама мета заради якої ведеться селянське господарство. Крупне капіталістичне підприємство ведеться заради прибутку і ренти, а дрібноселянське – для забезпечення існування самого виробника і його сім'ї» [5, с. 309]. Такого ж бачення притримувався і Н.П. Огановський, на його думку, перед крупним господарством середнє має великі переваги у скороченні витрат, дрібне господарство, порівняно з середнім, має на одиницю площі більші запаси праці і капіталу, тому за інших рівних умов, воно є більш інтенсивним... і розвиває максимум продуктивності землі, а середнє індивідуальне – максимум продуктивності праці [6, с. 147]. Ринкова економіка передбачає існування різних форм господарювання як за організаційно-правовим статусом, так і за розміром. Тому малі форми господарювання на селі, враховуючи їхні конкурентні переваги та соціально-економічне значення, повинні зайняти свою нішу на ринку аграрної продукції. Варто звернути увагу на передумови функціонування малих форм господарювання у сільському господарстві, які виділяють І.В. Прокопа і Т.В. Беркута:

1. Особливістю сільського господарства є те, що виробничий процес тут найтіснішим чином

переплітається з біологічним, причому виробники сільськогосподарської продукції повинні свою діяльність вписувати у сформовані екосистеми. Останні ж характеризуються багатьма відмінностями, зокрема ландшафтними: існують невеликі за розміром земельні ділянки (поряд з крупними земельними масивами), залучати які в господарський оборот найдоцільніше за малих форм господарювання.

2. На користь функціонування малих форм свідчать організаційно-технологічні особливості окремих галузей сільського господарства. Наприклад овочівництво і садівництво, льонарство, квітникарство, вирощування свиней, кролів, бджільництво потребують значних затрат ручної праці; механізація процесів у яких призводить до зниження продуктивності та якості продукції.

3. У сільському господарстві, як в жодній з інших сфер економічної діяльності, надто важливим є поєднання в одній особі господаря (власника засобів виробництва і створеного продукту), організатора виробництва і виконавця робіт. Малі форми господарювання дозволяють зберігати традиційну власницьку, підприємницьку і господарську психологію землероба, яка означає, що різноманітні сільськогосподарські операції будуть виконані у найкращі строки і буде забезпечено турботливе ставлення до землі, вирощування рослин і тварин. Натомість найманого працівника мало турбують посів насіння у «недозрілий» ґрунт, невчасне напування худоби через поломку у системі водозабезпечення тощо.

4. Проблемою найманої праці у крупних сільськогосподарських підприємствах є те, що примусити найманого працівника якісніше виконувати свою роботу складно; на широких просторах прослідкувати за працівником важко, оцінити результати його роботи ще важче, оскільки вони залежать не лише від нього, але й від погодних умов, техніки, технології тощо.

5. У сільському господарстві сама природа ставить поріг збільшення розміру сільськогосподарських підприємств. Малі форми господарювання здійснюють менший екологоруйнівний пресинг на використовувані природні агроресурси і навколишнє середовище. При цьому, зокрема на невеликих земельних ділянках, зберігаються елементи природного каркасу: зелені межі, окремі дерева, природні осередки; у невеликих приміщеннях дотримується менша забрудненість та кращі умови утримання худоби, індивідуальний догляд сприяє кращому стану тварин; загальне локальне забруднення повітря, води ґрунту відходами невеликих тваринницьких ферм менше, ніж крупних промислових тощо. Загалом власникам сімейних господарств більше притаманні почуття поваги до землі та відповідальності за її збереження, ніж крупним суб'єктам господарювання, які прагнуть максимізувати прибутки, а в гонитві

за цим застосовують часто екологонебезпечні методи.

6. Сама земля, дім і господарство є головними умовами, які «прив'язують» громадян, сім'ї до проживання в сільській місцевості; за їх відсутності сільських мігрантів до міст виявилось б ще більше. Наслідки такої міграції вже очевидні: обезлюднення сільських територій, деградація виробничого агропотенціалу, втрата соціального контролю за цими територіями тощо [9, с. 149–151].

Також доцільно визначити функції особистих підсобних господарств. На думку групи науковців [10], перша функція полягає у виробництві сільськогосподарської продукції, поповненні продовольчого фонду країни. Ще кілька років тому це було додаткове виробництво продукції, оскільки основними виробниками були господарства суспільного сектору. Зараз основна частина продовольчого фонду країни створюється в особистих підсобних господарствах населення. Друга функція особистих підсобних господарств населення полягає в участі у формуванні сукупних доходів сімей. Протягом останнього десятиріччя відбулося перетворення цих господарств в основних постачальників засобів існування багатьох сімей. Третя їх функція – трудове виховання молодого покоління, сфера відпочинку, зокрема коли мова йде про колективне садівництво та городництво. Крім цих основних функцій особистих підсобних господарств, дослідники виділяють й інші. Зокрема, через явно занижений рівень цін на сільськогосподарську продукцію особисті підсобні господарства виконують функцію соціального захисту не тільки сільського, але й міського населення [10, с. 497].

Отже, господарства населення у ринковій економіці займають важливе місце (рис. 1). Варто чітко розмежувати господарства населення відповідно до їх функцій та мети діяльності. Зокрема, доцільно виокремлювати виробничі господарства, які вирощують сільськогосподарську продукцію для реалізації на ринку; споживчі, які повністю споживають вироблену сільськогосподарську продукцію; а також змішані, які частково реалізують вироблену сільськогосподарську продукцію, а частково споживають. Функціонування господарств населення в ринковому середовищі супроводжується низкою проблем, які варто об'єднати в чотири групи:

По-перше, господарства населення мають невизначений статус як суб'єктів ринку. Законодавчо розміри та масштаби діяльності господарств населення є обмеженими, зокрема щодо площі (2 га), однак значна частина з них виходить за межі, здебільшого перетворюючись у підприємницькі структури. Нормативно-правовою базою не передбачено чіткого механізму регулювання процесу реорганізації господарств населення у фермерські господарства, підприємства або об'єднання підприємств.

Водночас обов'язкова трансформація господарств населення у фермерські господарства не доречна. Тому необхіден різновекторний підхід до забезпечення ефективного механізму набуття господарствами населення статусу ринкового суб'єкта.

По-друге, недосконала система оподаткування. Така проблема досить тісно пов'язана з попередньою, оскільки набуває особливого значення саме з моменту виходу масштабів діяльності господарств населення за законодавчо встановлені межі. Нині не розроблено ефективної фіскальної політики у сфері функціонування господарств населення. Відповідно до чинного законодавства господарства населення здійснюють плату за землю або орендну плату та ринкові збори, якщо реалізують вироблену продукцію на спеціалізованих торгових майданчиках. По суті, мають ще сплачуватись податки з доходу фізичних осіб, однак здебільшого через складність обліку товарообігу господарств населення та відсутність контролю за

масштабами їх діяльності цей податок не-dotримується. До того ж надмірне податкове навантаження на господарства населення знижуватиме їх мотиваційний механізм до інтеграції в ринкове середовище. Тож необхідно чітко визначити базу оподаткування (обсяг товарообігу) та масштаб діяльності господарства населення, за якого необхідне його реформування у підприємницьку структуру. При цьому необхідна розробка системи фінансових пільг, які мотивуватимуть господарства населення до повноцінної діяльності як суб'єктів ринку. Насамперед необхідна їх фінансова підтримка при створенні сільськогосподарських виробничих та обслуговуючих кооперативів, а також поглибленні інтеграційних зв'язків з переробними підприємствами.

По-третє, недосконалі трудові відносини. Основною ознакою господарств населення є безосередня участь членів родини в сільськогосподарському виробництві, при цьому облік затрат та оплати їх праці не ведеться, тож їх

трудоий внесок може бути оцінений трьома методами: 1) витратним – за обсягом виробленої сільськогосподарської продукції, вираженому в грошовому вигляді за ринковими цінами; 2) середньостатистичним – шляхом оцінки трудових затрат за середньостатистичними показниками оплати праці в сільськогосподарських підприємствах; 3) альтернативним – шляхом оцінки можливих середніх заробітків членів господарства в даній місцевості. Такий механізм оцінки затрат праці є досить приблизний, а тому нівелює трудовий внесок членів господарств населення. Варто зауважити, господарства населення інколи використовують найману робочу силу, при цьому їхня праця здебільшого не оформляється трудовою угодою, що суперечить нормам соціально-трудоових відносин на ринку праці, оскільки таким працівникам господарств населення не зараховується трудовий стаж. Крім того, заслуговує на увагу проблема відносин господарств населення з Держаною службою зайнятості. Здійснення сільськогосподарської особистої діяльності може стати на заваді звернення громадян до центрів зайнятості. Такі правові норми урівнюють вимоги до господарств населення незалежно від отримуваних доходів і обсягів діяльності, обмежують трудові права сільського населення та суперечать принципам соціального захисту. Отже, урегулювання

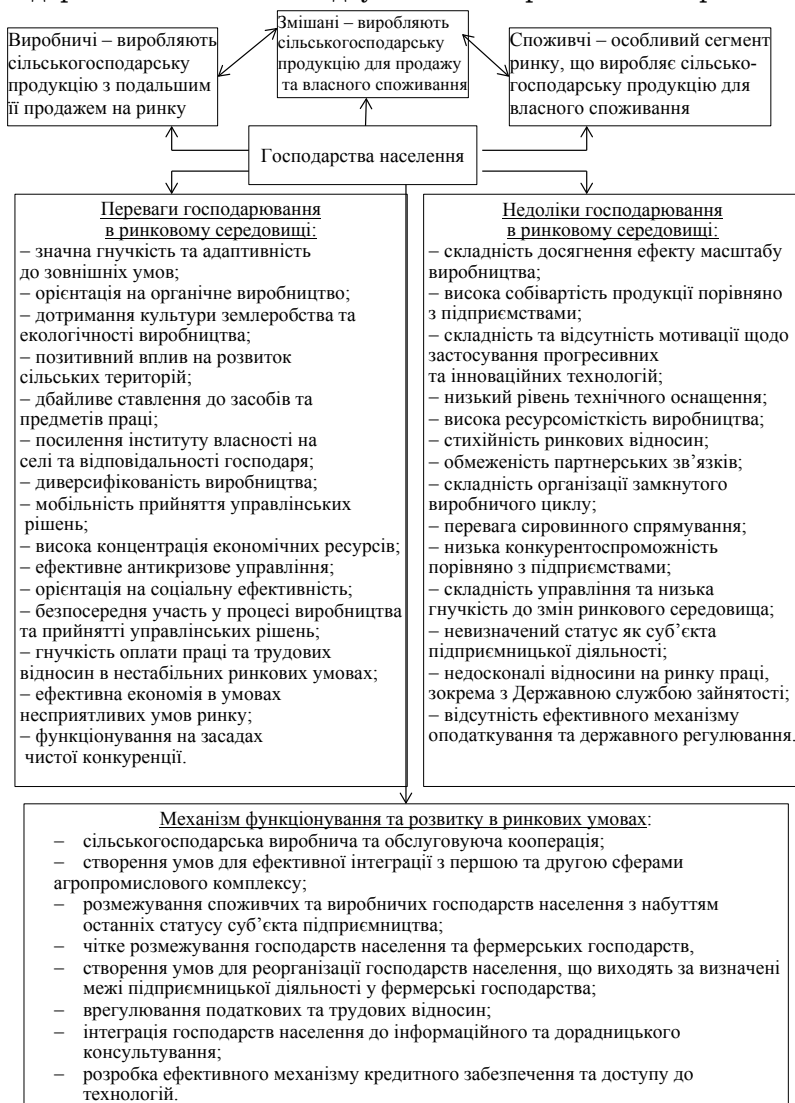

Рис. 1. Модель механізму функціонування господарств населення в ринковому середовищі

Джерело: розроблено автором

трудова відносина у господарствах населення потребує легалізації праці їх учасників, нарахування їм страхового стажу та забезпечення соціального захисту.

По-четверте, господарства населення є неконкурентоспроможними на аграрному ринку порівняно з сільськогосподарськими підприємствами та їх об'єднаннями. Їх поодинокі функціонування не забезпечує ефекту масштабу виробництва та ефекту синергії. Малі форми не мають можливості впроваджувати сучасні інноваційні технології та здійснювати технічне переоснащення. Собівартість сільськогосподарської продукції, вирощеної господарствами населення, є вищою, ніж при крупнотоварному виробництві, що зумовлює низьку цінову конкурентоспроможність. Крім того, господарства населення не беруть до уваги систему менеджменту та маркетингу, налагодження партнерських зв'язків, а також консалтингові послуги, що не дає можливості прогресивного розвитку.

Для вирішення цієї проблеми та перелічених вище груп проблем дієвим механізмом може бути участь господарств населення у сільськогосподарській виробничій та обслуговуючій кооперації. Це дозволить збільшити масштаби діяльності, отримати доступ до прогресивних інноваційних технологій, ринків збуту та економічної інформації. Сільськогосподарська обслуговуюча кооперація надасть можливості господарствам населення використовувати у своїй діяльності сучасну техніку та інші засоби виробництва. При цьому важливою є державна підтримка кооперативного руху та участі в ньому господарств населення.

Висновки. На сучасному аграрному ринку присутня значна кількість суб'єктів різних організаційно-правових форм, важлива роль тут належить господарствам населення, які, особливо протягом останніх років, виступають потужними виробниками сільськогосподарської продукції, частка якої у середньому складає 35%. Водночас значна кількість господарств населення офіційно не визнані як підприємницькі структури. Важливим етапом у визначенні статусу господарств населення було прийняття у 2003 р. Закону України «Про особисте селянське господарство», в якому закладено правові основи функціонування господарств населення.

Основними перевагами господарств населення у ринковому середовищі порівняно з сільськогосподарськими підприємствами та їх об'єднаннями є: значна гнучкість та адаптивність до зовнішніх умов; орієнтація на органічне виробництво; дотримання культури землеробства та екологічності виробництва; позитивний вплив на розвиток сільських територій; дбайливе ставлення до засобів та предметів праці; висока концентрація економічних ресурсів; орієнтація на соціальну ефективність; функціонування на засадах чистої конкуренції та ін.

Розвиток господарств населення у ринковому середовищі супроводжується низкою проблем,

зокрема низькою конкурентоспроможністю, відсутністю ефекту масштабу виробництва, обмеженим доступом до інноваційних технологій та засобів виробництва. Для вирішення цих та інших проблем необхідне впровадження ефективного механізму, побудованого на кооперації та державній підтримці. Перспективи подальших розвідок у цьому напрямі полягають в обґрунтуванні механізму кооперації господарств населення.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку : інформаційно-аналітичний зб. / за ред. П.Т. Саблука та ін. – К. : ІАЕ УААН, 2002. – С. 433. – Вип. 5.
2. Дубініна М.В. Особисті господарства як форма реалізації економічних інтересів селян. Проблеми нових форм власності та господарювання : кол. монографія у 2 т. / М.В. Дубініна ; за ред. П.Т. Саблука, В.Я. Амбросова, Г.Є. Мазнева. – К. : ІАЕ, 2001. – 452 с. – Т. 1.
3. Закон України «Про особисте селянське господарство» від 15.05.2003 р. № 742-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/742-15>.
4. Малікова І.Ю. Ефективність діяльності господарств сільських жителів : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.07.02 / І.Ю. Малікова ; Сум. нац. аграр. ун-т. – Суми, 2006. – 19 с.
5. Маслов С.А. Крестьянское хозяйство. Очерк экономики мелкого земледелия / С.А. Маслов. – 4-е изд. – М., 1920. – 272 с.
6. Огановский Н.П. Закономерность аграрной эволюции / Н.П. Огановский. – М. : Задруга, 1917. – 561 с.
7. Островский В.Б. Личное подсобное хозяйство в условиях агропромышленной интеграции / В.Б. Островский, В.Б. Самсонов, И.М. Беккер и др. – М. : Наука, 1988. – 160 с.
8. Пехов В.А. Сутність підприємництва та особливості його розвитку в аграрній сфері України / В.А. Пехов // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). – 2014. – № 3(27). – С. 33–38.
9. Прокопа І.В. Господарства населення в сучасному аграрному виробництві і сільському розвитку / І.В. Прокопа, Т.В. Беркута. – К. : Інститут економіки та прогнозування НАН України. – 2011. – 240 с.
10. Прокопишак К.В. Соціально-економічна суть особистих господарств населення / К.В. Прокопишак О.А. Біттер, Л.А. Кушнір, Т.Р. Козак // Вісник Львівського політехнічного національного університету. – 2001. – С. 493–499.
11. Русан В.М. Організаційно-економічні інструменти державної аграрної політики в Україні : аналіт. доп. / В.М. Русан, О.В. Собкевич, А.Д. Юрченко. – К. : Вид-во НІСД, 2012. – 88 с.
12. Туган-Барановський М.І. Політична економія: популярний курс / М.І. Туган-Барановський, Т.І. Дерев'янкін. – К. : Наукова думка, 1994. – 296 с.
13. Чаянов А.В. Крестьянское хозяйство: избранные труды / ред. Л.И. Абалкин. – М. : Экономика, 1989. – 492 с.
14. Яворська Т.І. Трансформація особистих селянських господарств у підприємницькі структури / Т.І. Яворська, І.Б. Франчук // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). – 2014. – № 3(27). – С. 48–52.